

intellektuálisan is elkötelezett lélek jószolgálati törekvéséről van szó itt. Neszmélyi Károly hiszi – mert hinni akarja –, hogy a népi írók álmodta haza megvalósítható, s hogy ennek terve a művekben lényegében készen áll, csak el kell „terjeszteni” az egészet. Nos, tisztelem a szerzőé, akivel egyet is értek szándékaim szerint (szívem mélyén magam is amolyan javíthatatlan „harmadikutas” lennék!), de minden tapasztalatom azt súgja, hogy Németh László, Illyés, Veres Péter és Bibó (!) ideáit azon a „hagyományos” nyelven, abban a beszédmódban és azzal a módszerrel, melyet ő is megtanult, melyhez ragaszkodik, lehetetlen „elterjeszteni” ma már, ha az Új Tanú példányszámát a többszörösére emelik, akkor sem. Közel száz oldalon kardoskodni azért, hogy például József Attilára mint a népiség oszlopára tekintsünk ezután, esendő dolog, főleg úgy, hogy a szemlézést 1930 táján – kijelentvén, hogy a költő a kommunista párthoz csatlakozott – lényegében befejezzük. József Attilának a folklórhoz, a népiséghez való kapcsolatát alaposan megírták, rég nem „proletárköltő” ma már, legfeljebb azok számára, akik mindenekelőtt a hatvanas–hetvenes évekbeli gimnáziumi tanulmányaikra emlékeznek. Semmiféle „visszavívó” szándék nem hoz lényegesen újat, ám azt érdemes lenne végiggondolni, hogy a költőnek a mozgalommal szembeni engesztelhetetlen ellenszenvét mi gyűjtotta fel, mert Ignótus Pál, Fejtő Ferenc, általában a Szép Szó körének „ármánykodására” fogni a dolgot vékony magyarázat (a szerző itt a szövegben nem teszi ezt!). Ez valóban intellektuális feladat lenne a javából, amely azonban csupán e roppant sűrűségű és összetett életmű egészének és belső logikájának a higgadt ismeretében végezhető el.

Püski Sándor mesélte, hogy mennyi fiatal szállította a könyveket, sűrűlődtől körülöttük, mert hitték, hogy jó ügyet szolgálnak. Nos, Neszmélyi Károly ilyen ember ma, intellektussal, értelmiségi fegyelemmel s jövőbízó elszántsággal megáldva persze. Ilyen a könyve is. Jó szívvel ajánlom bárkinek, hisz’ vaskos tévedést, melléfogást nem leltem benne, szeretet és valamiféle oktatói szándék hatja át az egészet. Még az ismeretlen szavak magyarázatát is gondosan megadja mindig, a személyekről kicsi életrajzot ad a jegyzetekben (az egyikből például a *Székely himnusz* vázlatos történetét is megismerhetjük), ellenben az idézetek pontos leőhelyét általában nem közli, pedig – mivel alaposnak s hitelesnek mondja jegyzetanyagát – ez lenne a legfontosabb! A népi irodalomról ugyan semmi (szakmai) újdonságot nem tudunk meg e könyvből, de egyben biztosak lehetünk: él még valami abból a félkent elkötelezettségből, ami az Ady Endrék, a Németh Lászlók és a Czine Mihályok sajátja volt egykoron.

Keszeg Anna

A holdbéli völgy képzete

Erdélyi Múzeum-Egyesület
Kolozsvár, 2015

Hermann Veronika

TOROCKÓ-ÚTIKALAUZ STOPPOSOKNAK

Keszeg Anna kötete arra vállalkozik, hogy egy, a magyar társadalmi tudatban jelentős szereppel bíró tér mediális reprezentációit mutassa be és helyezze különféle kontextusokba. *A holdbéli völgy képzete* azonban jóval több ennél: a kortárs társadalomtudomány számos diszciplináját felhasználó, komplex esettanulmányok mátrixa, amely hibátlan pontossággal vezeti végig az olvasót azon a bonyolult összefüggésrendszeren, térszerkezeten, kultúrtájon és mediális képzeten, amelyet Torockónak neveznek.

Egy városi rangra törő, ám falusias jellegét megőrző, különös, hagyománytisztelő közösség, a köré épült város, valamint a város és a közösség köré épült reprezentációs és identitásstruktúrák kerülnek egymás mellé a kötetben, amely összeolvassa azokat a jelentéseket, amelyek Torockóhoz kötődnek, és finom következtetéseket von le annak kapcsán, hogyan válhat a közösségi identitás, jelen esetben a „torockóiség” márkává, amely a helyet és a helyhez köthető kulturális képzeteket másoktól különböző tartalommal tölti be. A nagyon világos felépítésű és gondolatvezetésű szöveg bevezető része a módszertani alapfogalmakat tisztázza, jó előre kijelölve egy korpuszt és egy nézőpontrendszert, amelynek alapján a szöveg később az elemzéseket elvégzi.

A kötetben a társadalmi imaginárius a legfontosabb fogalom, hiszen – ahogyan a címbéli szójáték is sugallja – fő célkitűzése, hogy igen változatos médiakörnyezet alapján mutassa be Torockó szimbolikus és professzionális reprezentációinak történetét, a társadalmi imaginárius

alapját jelentő komponenseket, mítoszokat, hagyományokat és történeteket, és rávilágítson arra, mekkora szerepet játszik mindez a torockói identitás megteremtésében és fenntartásában. Amennyiben fő célkitűzése az előzőekben vázolt, úgy fő kérdésfelvetése pedig az: vajon a torockóiség alakítja-e ki a Torockó-képet, vagy éppen az interiorizált kép hozza létre a reprezentációban a torockóiséget? A kérdés azért is jogos – és izgalmas –, mert egy olyan területről (avagy kultúrtájáról) beszélünk, amely nemcsak hagyományaiban, a közösségi identitás fikciós és absztrakt stratégiáiban, hanem tárgy-kultúrájában és társadalomképében is sajátos közösségi-lokális identitást épít és közvetít. Az elméleti alap, amelyet a kötet használ, az irodalomtudomány, a médiatudomány, különösen pedig az etnográfia és a kulturális antropológia módszertanaiból áll össze, és a későbbi esettanulmányok tükrében ez a diszciplináris sokszínűség nemcsak imponáló, hanem kifejezetten lényeges is. Arjun Appadurai tájképelmelete, John Urry mobilitás fogalma vagy Marc Augé *non-lieu* (nem-hely) kifejezése mind azt vetítik elő, hogy a helyre és a közösségre vonatkozó mediális reprezentációk és megértési stratégiák bonyolultabb rendszert rajzolnak ki, mint ahogyan az első ránézésre – avagy a Székelykőnél készített első szelfi után – tűnik. Torockó elemzése már csak abból a szempontból is fontos, hogy a kötetben is idézett torockói per annak volt igen korai bizonyítéka, hogyan lehet szimbolikus és metaforikus közösségből jogi, majd politikai közösséget létrehozni, avagy, a szerző megfogalmazása szerint: „A nagy torockói per története [...] éppen arról szól, hogy a kollektív képzelet és imaginárius elemeit a jog szolgáltatába lehet állítani: a történetből, a mítoszból törvényt lehet fabrikálni” (8).

Torockó egyszerre válik példává és a példa folytonos újraírásává. A kötet a társadalmi imaginárius fogalmát – egyebek mellett Cornelius Castoriadis és Charles Taylor nyomán – nem úgy kezeli, mint amely leképezi, hanem úgy, mint amely *létrehozza* a társadalom értékösszefüggéseit. A szimbolikus tér, amelyben különféle társadalmi és kulturális értékek és javak versengenek egymással, tele van olyan képzetekkel, amelyek különféle áttételeken és reprezentációkon alapulnak, és eredetük, ha nem is homályos, de semmiképpen nem vegytiszta. A mobilitás, terjedés, jelentés, fikció, reprezentáció és társadalmi imaginárius fogalmainak következetes használata révén a szöveg biztos kézzel fejt fel a torockói imaginárius különféle elemeinek összefüggésrendszerét. Ahogyan *A holdbéli völgy képzelete* társadalomtudományos könyv, antropológiai-etnográfiai és irodalomtörténeti elemzés, éppen úgy lehet

egyfajta útikalauz is, amely azonban nem a Székelykő és a két naplemente fizikai, hanem a teljes közösség és tér szimbolikus útvesztőiben segít az olvasónak eligazodni. Ez a bédekker nem azoknak szól, akik hajlandóak különféle obskúrus legendákon keresztül politikai/szakraális hatalmat tulajdonítani bizonyos tereknek, hanem azoknak, akik egy közösség történetének szimbolikus elemein keresztül nemcsak a lokális és a globális, hanem az ugyanaz és a másik – egyszerűbben szólva, az én és a máság megértésének stratégiáit keresik.

A torockói közösségi identitás megértéséhez szükséges a hely és tér fogalmainak tisztázása is. A kötet az 1980-as években bekövetkezett, a társadalomtudományban térbeli fordulatként (*spatial turn*) emlegetett váltás fogalmaival emellett érvel, hogy az identitás térbelisége (vagy térhez kötöttsége) egyúttal az identitás kommodifikációjához is hozzásegít. Megváltoznak az értékek, és megváltozik a csere forgalma is abban az elmozdulásban, amely térből helyet, globálisból lokálist, legalábbis egyfajta globalitáshoz köthető, új típusú lokálist teremt. Torockónak a magyar vizuális és nyelvi reprezentációkban betöltött helye elég jól bizonyítja, hogyan válik egy távoli rács mentén valami mégiscsak ismerőssé, közelivé. Az utolsó fejezetben elemzett „holdbéli völgy”, a kultúrtáj képzelete már itt is megjelenik, hiszen e koncepció lényege az, hogy egy eleve adott, természetéből adódóan legendás tájban az emberi kultúra és civilizáció mítoszai is megjelennek. A táj poétikai felhasználása pedig egyenesen vezet a mitizált táj márkázásához is. Nemcsak a Székelykő és a kettős (székely–német) eredet, hanem maga az elhelyezkedés, a völgy mint földrajzi tényező, illetve a völgy mint kulturális toposz is erősíti ennek jelentőségét. A torockói tündérvölgyben vasat bányászó, keményen dolgozó, a tájat magukévá tévő emberek története hosszú évszázadokra eldöntötte, hogy a torockóiség egyszerre jelenti a metaforikus eredet büszke legitimálását, és a kulturális diverzitást a kemény munka fikciójával elutasító társadalmi hierarchiát.

A holdbéli völgy képzelete a sajtótermékeket, a turisztikai és néprajztudományi prózát, a szépirodalmat, a népművészet termékeit és a különféle vizuális tartalmakat egyaránt vizsgálja abból a szempontból, hogyan jelenik meg bennük Torockó és a torockóiség. Képzet, képzelet és reprezentáció fogalmai Torockó kapcsán is létrehozhatják azt a misztikus, nem létező helyet, amelyről György Péter is ír *Állatkert Kolozsváron. Képzelt Erdély* című könyvében. Itt nemcsak arról van szó, hogy bizonyos régies vagy kultikus beszédmódok hogyan jelennek meg például helytörténeti munkákban vagy galaxis-útikalauzokban, hanem arról is,

hogyan az utazásnak milyen új módozatait alakította ki a mítoszok illetően legitimálása. Elég csak a csíksomlyói búcsú körül kialakult, elsősorban Magyarország felől érkező hisztérikus érdeklődésre utalni, amelyben a zarándoktség késő modern változata találkozik a rosszul értelmezett hazafisággal, a turizmusból meggazdagodni reménykedő magyarországi és helyi szolgáltatókkal (lásd Csíksomlyó Expressz), sőt olykor valamiféle revizionista lázálommal is. A helyek és terek mitikussá válásának elsődleges feltétele ugyanis az, hogy láthatóvá és elbeszélhetővé váljanak. *A holdbéli völgy képzelete* öt fejezetben mutatja meg azokat a láncolatokat, amelyekben Torockó és a torockóiak láthatóvá és elmondhatóvá válnak – nemcsak mások, hanem önmaguk számára is.

A kötet gazdag példatára, látványos esettanulmányai megmutatják, hogy az eredet és az identitás hogyan kerül át a nyilvánosság tereibe, és mindez miként változtatja meg a nyilvánosság szerkezetét és képzeit. Azt is fontos kiemelni, hogy bár a társadalmi képzelet jelentései mozgékonyak és gyorsan változnak, mindehhez a megfelelő technológiai környezet is szükséges. Vagyis a szöveg – az én megfogalmazásomnál jóval meggyőzőbb módon – azt állítja, hogy egy adott társadalmi struktúra és kulturális környezet egymásra hatásában mindig ott van a korszak technológiai kontextusa is. *A holdbéli völgy képzelete* a „Torockó-imaginárius” (27) több komponensre osztja, melyek aztán a kötet esettanulmányait is alkotják. Ezen összetevők pedig: szabadság, endogámia, multietnikusság, individuumellenesség, sajátos materiális kultúra, unitarizmus és kultúrtáj.

Amellett, hogy a szöveg a bevezetőben felvonultatott terminusokat a további fejezetekben magabiztosan vezeti tovább, van néhány szöveg, amely mindegyik részben megjelenik: ezek a szövegek, ha úgy tetszik, egyszerre inter- és metatextusként is végigvonulnak a kötetben. Ilyen Jókai Mór *Egy az Isten*, Ignác Rózsa *Torockói gyász* és Gyallay Domokos *Vaskenyéren* című regényei, illetve Orbán Balázs monumentális Székelyföld-monográfiájának Aranyosszékről szóló része. Elképesztően izgalmas, ahogyan *A székely önellátó köztársaság* című fejezetben Indig Ottó 1931-es, *Torockói menyasszony* című színdarabját és az abból 1937-ben készült, azonos című filmet elemzi. A darab jóval később, 1991-ben a Vidám Színpadon került bemutatásra, 2006-ban pedig *Menyasszonytánc* címmel rendeztek belőle klezmer-musicalt a Budapesti Operettszínházban. Ez utóbbi azért is fontos, mert a darabban szereplő lány zsidó származású, ami az 1930-as években egyenlő volt az idegenséggel. A szöveg ezt a példát annak érzékeltetésére is hozza,

mennyire nehéz olyan reprezentációt találni, amely a másokban – például a környékbeli lakosságban – nem az ellenséget látja. „Az a hagyományosan magyar tér, mely már nem része a magyar közigazgatásnak, mitizálódni kezd, hordozni kezdi a kitüntetett nemzeti tér attribútumát, miközben ebbe az ismerősnek vélt, hiszen egyezményesen magyar térbe valamilyen módon integrálni kell az (egyébként mindig ott levő) idegen elemeket. Ez az integrálás azonban a legtöbb esetben vagy *elmarad, vagy ellenségfogalmak megteremtésével helyettesítődik*” (58 – kiemelés: H. V.). Ezen stratégia megjelenik egyébként a határon túli magyarsággal kapcsolatos vélt vagy valós konfliktusok magyarországi reprezentációjában is, de a két világháború között megjelent például a budapesti Állatkert építését övező különös diskurzusban is.

Az 1930-as években nem csak a színpadon és filmen, de az öltözködésben is megjelent a nacionalizmus, a trianoni döntés miatt érzett sérelem a népviseletek, főleg pedig az erdélyi viseletek motívumait a mainstream öltözködésbe is becsempészte. *A holdbéli völgy képzelete* nemcsak azzal foglalkozik, hogy Tüdös Klára budapesti szalonjába hogyan kerülhetett torockói menyasszonyi párta, hanem azzal is, hogy a viseleteknek, általában az öltözéknek és a tárgyi kultúrának mennyire fontos része az ideológia és a politikum. *A Torockói menyasszony* metaforája és a metafora lebontása egyszerre jelenik meg a *Piros csizmás parasztlak* című fejezetben, ahogyan az öltözetben megjelenő nacionalizmus nemcsak szimbolikus, hanem materiális kiterjesztést is kap. „A leírás szépen dokumentálja, hogy a torockói viselet éppen a kollektív legelőkelőbb eleméhez, a menyasszonyi viselethez kapcsolódott, s ezzel tulajdonképpen egy olyan logika megjelenését dokumentálja a huszadik század negyvenes éveiben, mely később válik elterjedté: az azonos reprezentációk különböző médiumokban való egyidejű, és egymást támogató megjelenését” (85).

A kötet tele van olyan tartalmakkal, amelyek nemcsak egy adott szöveghelyen működnek, hanem később egészen új jelentéssel telítődnek. A szerkezet így nemcsak leírja, hanem meg is valósítja a társadalmi képzelet mobilitását és asszociatív működés módját. Az ehhez hasonló elegáns, összeérő és egymással kaleidoszkópszerűen forgó példák, az összekapcsolt, de önmagukban is érthető kontextuális és módszertani mezők, a 18–19. századi irodalomtörténetet és képzőművészetet biztosan kezelő, de azokat a kortárs társadalomtudomány módszertanaival elemző mátrix nyomán lesz *A holdbéli völgy képzelete* revelatív és inspiráló olvasmány. Nem csak Torockó miatt.